

**VLIV CHARAKTERISTIK OSOBNOSTI NA COPINGOVÉ
STRATEGIE ADOLESCENTŮ
(NÁVRH VÝZKUMNÉHO PROJEKTU)**

METODOLOGIE V PSYCHOLOGII (PSY401)

**Ivana Doleželová, 144535, psychologie
Petra Mirčevská, 144188, psychologie**

Vyučující: Mgr. Stanislav Ježek, PhD.
Prof. PhDr. Ivo Čermák, CSc.

Datum odevzdání: 29. 12. 2009

1. Cíl a účel studie

Hlavním cílem naší studie je ujasnění a ověření vztahů mezi jednotlivými složkami osobnosti a copingovými strategiemi adolescentů. Složky osobnosti, jejichž vztah ke copingovým strategiím nás zajímá, představují jednotlivé osobností dimenze (Big Five), inteligence, temperament, self-schema. Jedním z účelů studie též bude odhalit další případné významné proměnné, které mohou copingové strategie adolescentů ovlivňovat.

Data, o která se v této výzkumné studii budeme opírat, pochází z Evropské longitudinální studie těhotenství a dětství (ELSPAC). V rámci této longitudinální studie souvislost mezi těmito složkami osobnosti a repertoárem osvojených a užívaných copingových strategií dosud zkoumána nebyla. Proto by další z významů tohoto výzkumu vyplývalo z využití potenciálu sesbíraných dat ELSPACu a možné porovnání výsledků výzkumu s jinými studii na podobné téma.

2. Konceptuální rámec

Teoretických autorit, o něž se v našem výzkumu opíráme, je hned několik. Jednou z nejvýznamnějších v oblasti copingových strategií je R. S. Lazarus. Ten ve svých knihách *Psychological Stress and the Coping Process* (1966) a *Stress and Emotions: A New synthesis* (1999) uvádí, že každý jedinec přistupuje k náročným situacím určitými specifickými procesy a styly zvládnání. Proces zvládnání se přitom kvalitativně liší s ohledem k různým věkovým úrovním jedince. Věk však není jedinou rozhodující proměnnou. Lazarus také dospěl k závěru, že lidé s nízkou inteligencí, na rozdíl od lidí s vysokým skórem inteligenčního kvocientu, častěji nevyhodnotí náročnou situaci správně, přičemž současně volí častěji strategii vyhýbání se.

E. Frydenbergová (2002) dospěla během své výzkumné praxe k následujícím závěrům. Zaprvé, jedinci s vysokým skórem extroverze používají aktivní zvládnání, dokáží lépe vyhledat a využít zdroje sociální opory a (tudíž) lépe zvládají problémy. Naproti tomu jedinci s vysokou mírou neuroticismu v jejích výzkumech, spíše inklinovali k většímu vybití tenze, ignorování problémů a sebeobviňování. Volí také častěji zvládnání zaměřené na emoce než zvládnání zaměřené na problém.

Ve svém díle se Freydenbergová (2002) mimo jiné též zmiňuje problematiku oddělování sebepojetí (self-concept) a sebeúcty (self-esteem). Někteří autoři, jak reflektuje sama Freydenbergová, však nepovažují toto rozdělení za relevantní. Pro upřesnění doplníme, že vztah k sobě samému, neboli self-system se rozděluje na tři dílčí složky – sebepojetí (self-

concept, self-schema), dále sebehodnocení (self-esteem, self-evaluation) a konečně sebereprezentace (self-presentation) (cit. dle Macek, n. d.). Autorka však adekvátnost tohoto teoretického rozdělení zčásti dosvědčuje svými výzkumnými závěry, podle nichž používají adolescenti s vysokou mírou sebehodnocení (self-esteem) signifikantně častěji (v porovnání s jedinci s nízkou mírou sebehodnocení) aktivní a pozitivní strategie zvládnání, zatímco vysoká míra sebepojetí (self-concept) v adolescenci významně nepřímo souvisí se závislostí na blízkých vztazích a vyšší mírou zaměření se na dosahování cílů.

J. Suls, J. P. David a J. H. Harvey (1996) ve svém článku analyzují z historické perspektivy proces samotného zkoumání konceptu copingu. Hovoří o tzv. třech generacích teorie a výzkumu copingu ve vztahu k osobnostním charakteristikám. První z nich představuje psychoanalýza. Ta se zaměřovala v kontextu copingu především na obranné mechanismy, které řadila do určité hierarchie podle míry jejich efektivnosti. Následující generace přinesla tzv. transakční přístup, jehož zastánci byli již zmíněný Lazarus, Folkman a další. Tito autoři chápali coping jako transakční proces mezi osobností a prostředím, přičemž důraz byl kladen na proces. Tato generace byla typická mimo jiné i tím, že coping zkoumala především z hlediska jeho specifických dílčích dimenzí (např. locus of control). Další revoluci ve výzkumu copingu ve vztahu k osobnosti vycházelo z vytvoření dimenzí osobnosti vyššího řádu (Big Five), což podle autorů umožnilo poprvé komplexnější přístup ke zkoumání role osobnosti v různých oblastech zahrnujících coping. Předpokládá se přitom, že pro určité typy osobností je určitý repertoár copingových strategií typičtější než pro jiné. Uvažování o vztazích mezi těmito proměnnými však není rigidní.

Konečně, autoři také ve svém článku reflektují otázky, které v bádání této problematiky stále nebyly bezezbytku zodpovězeny. Jednou z nich je otázka konzistentnosti copingu. Pokud je coping determinován osobností, předpokládá se určitý stupeň konzistence napříč různými situacemi a časem. Ale je tomu skutečně tak? Jsou ale opravdu všechny zvládací strategie konzistentní ve stejné míře ve všech situacích a životních či vývojových obdobích? Vyjasněný není zcela ani vztah mezi výběrem zvládací strategie a její efektivitou. Jsou určité zvládací strategie efektivní ve stejné míře u různých typů osobností? Pokud ne, je důvodem neschopnost adekvátně si konkrétní strategii osvojit a použít, nebo její efektivitu inhibuje spíše nevhodně zvolený kontext jejího použití? (Suls, David & Harvey, 1996).

A. DeLongis a S. Holtzman (2005) se ve svém článku konkrétně věnují souvislosti mezi jednotlivými dimenzemi Big Five a volbou zvládacích strategií. Ve svém výzkumu zjistili, že vyšší skóre v dimenzi neuroticismu souvisí spíše s výběrem neefektivních strategií, např. vysokou mírou konfrontace, únikové vyhýbavosti, sebeobviňování. Současně s tím se

častěji objevuje také tendence zvládat stresové situace skrze emocionální expresi. Ve stresových situacích zahrnující také blízké osoby, volí tito jedinci častěji jako zvládací strategii konfrontaci.

Jedinci s vyšším skórem v dimenzi extroverze v porovnání s těmi, kteří skórují v této dimenzi nížko, častěji užívají efektivní a aktivní způsoby zvládání. Zajímavý poznatek je, že nevariují více než např. lidé s vysokým skórem, avšak mají větší schopnost zvolit strategii „šitou na míru“ daným podmínkám. V souvislosti s rodinnými stresory pak volí častěji strategii kompromisů a akceptující odpovědnosti (DeLongis, Holtzman, 2005).

Další z dimenzí Big Five, míra otevřenosti ke zkušenostem, podle těchto autorů, pozitivně koreluje s vyšší adaptabilitou a flexibilitou ve zvládání stresu a záporně koreluje s výskytem distancování se v situacích rodinných stresorů – u jedinců s vyšším skórem v této dimenzi se častěji objevuje volba empatických reakcí souvisejících s jemu blízkými lidmi (DeLongis, Holtzman, 2005).

Vyšší skór v dimenzi příjemnosti zase předpokládá častější výskyt společensky přijatelných a oceňovaných způsobů zvládání. Jedinci, kteří jej dosahují, tudíž budou vypovídat spíše o nižší míře konfrontačního copingu, současně vyšší míře podporu vyhledávajících strategií. V interpersonálních konfliktech to pak znamená, že tito jedinci významně častěji využívají větší repertoár empatických reakcí jakožto reakci na stresor než jedinci s nízkým skórem v této dimenzi. Míra otevřenosti také nepřímo souvisí s výskytem sebeobviňování (DeLongis, Holtzman, 2005).

Poslední z osobnostních dimenzí Big Five – svědomitost – ve své vysoké míře pozitivně koreluje s výskytem empatických reakcí, s tzv. „stoickým“ distancem jakožto strategií zaměřenou na problém a minimalizací negativních emocí, které by stresor případně umocnily. Jedinci s vysokým skórem v dimenzi svědomitosti užívají, podle těchto výzkumných závěrů, také méně únikových strategií, včetně sebeobviňování (s výjimkou roviny manželských konfliktů) než jedinci s nízkým skórem v této dimenzi (DeLongis, Holtzman, 2005).

M. Dumont a M. A. Provost (1999) ve své výzkumné práci zaměřené na koncept odolnosti u adolescentů zjistili negativní korelaci mezi vyhýbavými strategiemi zvládání a sebehodnocením (self-esteem). Naopak adolescenti s vyšším sebehodnocením preferují podle jejich výsledků spíše strategie zaměřené na aktivní zvládání problému.

Co se týče vztahu kvality sebepojetí (self-concept) k volbě zvládacích strategií, bylo zjištěno, že s vyšší mírou jasnosti v sebepojetí (clarity of self-concept) roste pravděpodobnost volby aktivních zvládacích stylů (např. plánování) a naopak, nižší míra jasnosti sebepojetí

souvisí nepřímo s volbou spíše pasivních zvládacích strategií (Smith, Wethington & Zhan, 1996).

3. Předpokládaný přínos výzkumu

Předpokládáme, že výsledky získané realizací výzkumů mohou přispět k lepšímu pochopení adolescentů účastnících se ELSPACu a zároveň mohou představovat poznatky pro budoucí výzkumy týkající se ELSPACu. Protože existují studie na dané téma, předpokládáme i možnost srovnání výsledků. Toto srovnání by pravděpodobně bylo užitečné mimo jiné i pro ověření psychometrických charakteristik použitých metod v rámci ELSPACu. Vzhledem k tomu, že zde byl využit dotazník CTK, který dosud není standardizovaný, mohlo by jeho detailní zhodnocení tohoto dotazníku případně přispět k jeho následnému zdokonalení. Týká se to ale i jiných metod využitých v našem výzkumu, které taktéž nejsou standardizovány.

Realizací této studie bychom také mohli rozšířit dosavadní poznatky v oblasti vlivu osobnostních charakteristik na volbu zvládacích strategií v období adolescence, včetně dalších determinant ovlivňujících jejich výběr. Potenciál těchto poznatků by pak zřejmě byl naplněn jejich využitím v poradenství pro děti a mládež včetně psychodiagnostiky.

4. Výzkumné otázky a hypotézy

Výzkumná otázka vztahující se ke kvantitativní části této studie zní: *Nakolik vybrané osobnostní charakteristiky adolescentů ovlivňují preferenci jejich zvládacích strategií?*

V souvislosti s výzkumnou otázkou předpokládáme platnost hlavní hypotézy H₀: *Vybrané osobnostní charakteristiky adolescentů ovlivňují výběr jejich zvládacích strategií.*

Jednotlivé dílčí hypotézy jsou následující:

H₁: Jasnější sebepojetí (self-clarity) adolescentů pozitivně koreluje s aktivními styly zvládání.

H₂: Méně jasné sebepojetí (self-clarity) adolescentů pozitivně koreluje s pasivními zvládacími strategiemi.

H₃: Vyšší sebehodnocení (self-esteem) adolescentů pozitivně koreluje s aktivními zvládacími strategiemi.

H₄: Nižší sebehodnocení (self-esteem) adolescentů pozitivně koreluje s vyhýbavými strategiemi zvládání.

H₅: Extroverze pozitivně koreluje s aktivními styly zvládání a s vyhledáváním sociální opory.

H₆: Vyšší míra neuroticismu pozitivně koreluje se ztrátou kontroly.

H₇: Vyšší míra příjemnosti negativně koreluje s konfrontačním copingem.

H₈: Vyšší míra svědomitosti negativně koreluje s únikovými strategiemi zvládání.

H₉: Nižší inteligence pozitivně koreluje s vyhýbavými strategiemi zvládání.

Výzkumnou otázku zaštiťující kvalitativní část jsme formulovali tuto: *Jaké charakteristiky vykazují adolescenti, kteří volí konkrétní zvládací strategii?*

5. Výzkumný postup (design studie)

Design studie vyplývá z charakteru již nasbíraných dat v rámci ELSPACu. Kvantitativní část bude založena na testování hypotéz pomocí statistické analýzy dat. Data, jež budou v této studii využita, byla v rámci ELSPACu sesbírána prostřednictvím následujících metod: dotazník CTK (Coping Tomáše Kohoutka), NEO pětifaktorový osobnostní inventář, Self-Concept Clarity Scale, Rosenbergova škála sebehodnocení, Weschlerův inteligenční test WISC-III, Vídeňský maticový test. Tyto metody též budou administrovány srovnávacímu vzorku této studie, tak abychom mohli porovnat výsledky souboru ELSPACu se vzorkem více reprezentativním, zachycujícím případně i jedince s jinými charakteristikami, kteří z důvodu opotřebování a mortality vzorku v tomto longitudinálním výzkumu již nefigurují.

Cílem této studie je však také doplnění dat již získaných a jejich obohacení o data kvalitativní, která by případně nastínila další případné vlivy a charakteristiky jedinců na výběr zvládacích strategií v adolescenci. Skrze kvalitativní metodologii se také budeme moci dopátrat významu, který je pro respondenty s repertoárem a volbou zvládacích strategií spjatý. Sesbírána a analyzována budou data typických jedinců ze srovnávací skupiny k ELSPACu. V rámci ELSPACu totiž nelze dodatečně doplnit o zpětnou vazbu respondentů, diskuzi nad tématem, inquiry. Těmto jedincům bude administrována metoda TAT, případně budou vyzváni o sepsání „příběhu týkající se jejich zvládacích strategií“ s dostatečně jasnými instrukcemi, aby výsledná data pro nás byla validní. Sejmuta bude i osobní anamnéza respondentů.

6. Výzkumný soubor¹

Výzkumný soubor tvoří patnáctiletí adolescenti účastníci se Evropské longitudinální studie těhotenství a dětství v ČR (ELSPAC). V tomto období již mají adolescenti rozvinutější sebereflexi, zvyšuje se jejich zodpovědnost, přibývají zkušenosti se sebou samým. Rozšiřuje se i repertoár událostí, které musejí zvládat – např. přechod na střední školu, volba budoucího povolání aj. (Macek, 2003).

Původně bylo pro studii ELSPAC osloveno přibližně 6500 rodin z Brna a Znojma (5000 brněnských rodin a 1500 znojemských rodin), kterým se narodily děti v rozmezí 1. března 1991 (pro Brno) a 1. dubna 1991 (pro Znojmo) až 30. června 1992. Participace na tomto výzkumu byla dobrovolná, proto zde zafungovala redukce negativním samovýběrem (Disman, 2006), a ne všechny rodiny se výzkumu rozhodly účastnit. Výzkumu se neúčastnily ani rodiny s adoptovaným dítětem z důvodu porušení zákona zajišťující těmto rodinám anonymitu. Protože jde o longitudinální výzkum, dochází zde též k tzv. opotřebování vzorku či experimentální mortalitě (Ferjenčík, 2000), které jsou způsobeny například neochotou dále se výzkumu účastnit, přestěhováním respondentů aj.

Pro psychologické šetření, které probíhá až od osmi let věku dětí, bylo náhodně vybráno 883 rodin, a to pouze z Brna. Redukcí i tohoto vzorku respondentů, se v patnácti letech administrace dotazníků účastnilo 554 adolescentů. Pro účely studie budou vybráni respondenti, kteří vyplnili všechny námi zvolené dotazníky používané v této výzkumné studii.

Díky těmto redukcím vzorku lze předpokládat, že respondenti budou vykazovat určitá specifika (např. vyšší motivace k výzkumu), a proto nejde o reprezentativní vzorek. Proto výsledky získané ze zpracování dat tohoto výzkumného souboru nelze vztáhnout na adolescenty v celé České republice. Rozhodli jsme se tedy využít možnosti srovnávacího reprezentativnějšího vzorku respondentů, a to především z toho důvodu, že používáme i nestandardizované metody, což u nerepresentativního vzorku může ještě více zkreslit výsledky výzkumu. Reprezentativnost výzkumného souboru též může přispět k lepšímu ozřejmění psychometrických vlastností použitých dotazníků a k následné standardizaci těchto nestandardizovaných metod.

K získání srovnávacího vzorku vytvoříme seznam všech základních škol a středních škol v České republice, protože patnáctiletí adolescenti mohou navštěvovat ještě jak základní školy, tak už i střední školy. Náhodným výběrem vybereme 20 škol z tohoto seznamu a

¹ Informace o výzkumném souboru Evropské longitudinální studie těhotenství a dětství v České republice ELSPAC jsme čerpali z Lacinová, L., Sejrková, E., Pavlíková, E., Michalčáková, R., Širůček, J. (2003), Širůček, J. (2002).

telefonicky a doprovodným emailem oslovíme jejich školní psychology (školní psychologové dnes pracují již i na malých školách a v menších městech), případně pokud nemají školní psychology, oslovíme ředitele těchto vybraných škol a pedagogicko-psychologickou poradnu, pod jejíž působnost daná škola spadá. Tím si zajistíme větší návratnost dotazníků, protože školní psychologové, případně psychologové z pedagogicko-psychologické poradny (po souhlasu ředitele a zákonných zástupců žáků) mohou pracovat s dětmi v rámci vyučovacích hodin, a proto administrace dotazníků nebude zasahovat žákům do jejich volného času. Nadto předpokládáme, že spolupráce s psychology bude efektivnější, než pokud bychom oslovili pouze ředitele škol. Protože předpokládáme, že ke kvalitativní části výzkumné studie oslovíme respondenty právě ze srovnávacího vzorku, psychologové nám též pomohou zajistit etické předpoklady, které musí být při psychologickém výzkumu dodrženy.

Domníváme se, že srovnávací vzorek respondentů by mohlo tvořit 300 – 400 žáků. Pro následnou kvalitativní část budou vybráni typičtí jedinci jednotlivých kategorií, které získáme kvantitativním zpracováním dat (nepředpokládáme, že by se kvalitativní části účastnilo více než 15 patnáctiletých adolescentů).

7. Pilotní studie

Vzhledem k charakteru dat, která jsou již sesbírána, není podle našeho názoru pilotní studie potřeba. Domníváme se však, že smysluplné je využít srovnávacího vzorku respondentů a to vzhledem ke specifčnosti nynějšího výzkumného souboru ELSPACu a z ní vyplývajících značných limitů v otázce zevšeobecnění výzkumných zjištění na širší populaci adolescentů, taktéž i s ohledem k použitým (některým nestandardizovaným) metodám. Využití a administrace těchto metod na jiné populaci, případně jinými administrátory, může přispět k lepšímu ozřejnění psychometrických charakteristik dotazníků, jak již bylo naznačeno. Protože u srovnávacího vzorku respondentů použijeme stejné metody, jako byly užity v rámci ELSPACU, nezvažujeme užití pilotní studie ani v tomto případě.

8. Etické předpoklady

Předpokládáme, že v rámci ELSPACu jsou etické zásady dodržovány. I realizace této studie bude probíhat v souladu s pravidly ochrany osobních dat respondentů (např. neuvádění identifikačních kódů respondentů; neuvádění citlivých údajů, které by mohly jakkoli vést k identifikaci daného respondenta aj.). V případě využití srovnávacího vzorku bude třeba získat písemný souhlas zákonných zástupců zúčastněných respondentů. Nadto nám školní

psychologové, případně psychologové z pedagogicko-psychologických poraden, musí zaručit, že i oni sami budou dodržovat etické zásady výzkumu.

9. Procedury pro tvorbu dat

Data získáme z metod zmíněných již v designu studie (viz bod 5.). Jedná se především o testové metody, tj. dotazníky, testy a sebesposuzovací stupnice, a klinické metody jako je anamnéza.

Metody kvantitativní části:

Preferenci copingových strategií zjistíme pomocí dotazníku **CTK** (Coping Tomáše Kohoutka). V České republice neexistuje standardizovaná metoda zjišťující výběr strategií zvládnání, proto byl tento dotazník vytvořen Kohoutkem, Marešem a Ježkem k testování mladších adolescentů v rámci studie ELSPAC. Struktura dotazníku je inspirována již využívanými metodami, a to zvláště PQ a CASQ od Seiffge-Krenke, 1989, 1995 (cit. dle Kohoutek, Mareš, Ježek, n.d.). Dotazník je složen ze dvou částí. První část dotazníku zjišťuje informace o intenzitě problémů a změn v životě adolescenta a skládá se z 28 výroků. Druhá část dotazníku je zaměřena na zvládnání zátěže, stresu a skládá se z 35 položek. Respondenti odpovídají na jednotlivé výroky zaškrtnutím jednoho z políček – vůbec neplatí, trochu platí, docela platí, platí.

Charakteristiky osobnosti (neuroticismus, extroverze, otevřenost, příjemnost, svědomitost) získáme z dotazníku **NEO pětifaktorový osobnostní inventář**. Tento dotazník vydává Testcentrum a má i normy na českou populaci. Osobnostní dotazník se skládá z 60 položek a respondent se na škále 0 – 4 (kde 0 = tvrzení mě vůbec nevystihuje; 1 = tvrzení mě spíše nevystihuje, 2 = tvrzení mě ani nevystihuje ani vystihuje, 3 = tvrzení mě spíše vystihuje, 4 = tvrzení mě úplně vystihuje) vyjadřuje k jednotlivým výrokům.

Ke zjištění vztahu k sobě (self-system) adolescentů použijeme více metod, a to Self-Concept Clarity Scale a Rosenbergovu škálu sebehodnocení. **Self-Concept Clarity Scale** je inspirována škálou od Campbell et al (1996, cit dle Macek, Širůček, 2008). První verze obsahovala 20 položek. Nyní je do metody zahrnuto pouze 12 položek zjišťujících jeden faktor – obecnou jasnost v sebepojetí. Metoda není standardizovaná. **Rosenbergovu škálu sebehodnocení** pro použití v české populaci upravili Osecká a Blatný (1994, 1997, cit dle Svoboda a kol., 2001). Škála obsahuje 10 položek zaměřených na sebehodnocení. Respondent vyjadřuje souhlas s každým tvrzením na čtyřbodové škále. Metoda nebyla standardizovaná na

českou populaci, avšak výše zmíněná dvojice autorů provedla srovnání této škály s dalšími metodami (např. Eysenckův osobnostní dotazník).

Inteligence adolescentů v rámci ELSPACu byla zjišťována *Weschlerovým inteligenčním testem WISC-III* (v 8 a 11 letech) a *Vídeňským maticovým testem* (ve 13 letech). Protože předpokládáme, že inteligence je neměnnou charakteristikou, lze výsledky dospívajících z těchto testů využít i ve zpracování dat z šetření patnáctiletých adolescentů. Oba inteligenční testy jsou standardizovány na českou populaci.

Srovnávací vzorek respondentů vyplní stejné metody, které jsme výše popsali. Avšak je zbytečné, aby vyplňovali dva inteligenční testy, proto jsme zvolili pouze Vídeňský maticový test – a to především z časového hlediska, protože administrace této metody je méně náročná na čas než je tomu u WISC-III. Nadto k našemu výzkumu postačí zjistit obecnou inteligenci adolescentů.

Metody kvalitativní části:

Kvalitativní část se bude opírat především o tři metody: osobní anamnézu, tématický apercepční test a napsání příběhu.

Tématický apercepční test (TAT) je projektivní metodou a lze jím získat spoustu informací – mimo jiné informace o identitě, motivaci, seberegulaci, emocích (zdrojích, zvládnutí), obranných mechanismech, anxiety, agresi aj. Protože tabulí v TAT je mnoho, rozhodli jsme se použít výběr pro děti a adolescenty sestavený Teglasiovou (1993; cit dle Čermák, 2006), a to tabule 1, 2, 3BM, 4, 5, 6BM, 7GF, 8BM.

Respondenty kvalitativní části též vyzveme k *napsání příběhu* „Co dělám, když se necítím dobře“. V instrukcích bude uvedeno, aby příběh obsahoval alespoň 250 slov a aby adolescenti napsali, co dělají, když se necítí dobře, například v důsledku toho, že dostali ve škole špatnou známku nebo se nepohodli s rodiči, blízkým kamarádem apod. Napsání tohoto příběhu je námi vymyšlená metoda, pomocí níž se, pod záštitou triangulace dat, chceme ujistit, zda výsledky získané touto metodou budou ve shodě s výsledky získanými dotazníkem CTK či zda tento příběh neukáže jiné strategie zvládnutí.

Osobní *anamnéza* bude mít podobu autoanamnézy. Pomocí anamnézy bychom rádi doplnili případné chybějící údaje, které by mohly být užitečné při následné analýze.

10. Metody analýzy dat

V rámci kvantitativní části se bude analýzy dat opírat především o faktorovou analýzu (ke zpracování některých psychodiagnostických nástrojů), dále korelace a konečně regresní analýzu.

Kvalitativní analýza bude založena na výběru tzv. typického představitele používajícího konkrétní zvládací strategie (kritéria dosud nejsou upřesněna a budou formulována především na základě výsledků z kvantitativní části studie) a na exploraci dalších případných vlivů a charakteristik souvisejících s repertoárem a konkrétní volbou zvládacích strategií v adolescenci. Ke zmíněné exploraci použijeme následující metody – příběhy „Co dělám, když se necítím dobře“, TAT, anamnézu.

TAT budeme vyhodnocovat dle Bellakova systému.

Příběhy „Co dělám, když se necítím dobře“ budou analyzovány pomocí zakotvené teorie. Zakotvenou teorii jsme zvolili z toho důvodu, že existuje možnost zachycení jiné copingové strategie než poskytují administrované dotazníky.

Dále budou data zpracována kvalitativní metodou faktorování a metodou kontrastů a srovnávání (Miovský, 2006). Metoda faktorování by nám měla pomoci při odhalování proměnných, které nejsou přímo pozorovatelné, a které jsme nezachytili pomocí testů a dotazníků. Metoda kontrastů a srovnávání bude užita k odlišení a upozornění na rozdíly mezi jednotlivými případy. Tato metoda se používá právě u takových případů, kdy předpokládáme, že přes rozdíly mají určité charakteristiky společné.

11. Publikace

Výsledky naší výzkumné studie bychom nabídli redakční radě recenzovaného časopisu *Československá psychologie*, protože předpokládáme, že tento časopis čtou odborníci různého zaměření (kliničtí psychologové, poradenští psychologové aj.), a tím by se naše výsledky dostaly do širšího povědomí. Dále bychom rádi studii publikovali ve slovenském časopise *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, který je více specializovaný na problematiku dětí a dospívajících. Dalším významným časopisem, kterému bychom naši studii nabídli, by byl *Školský psycholog*, protože předpokládáme, že výsledky by mohly být užitečné i školním psychologům. Ve všech těchto časopisech by náš výzkum měl podobu výzkumné zprávy o empirické studii.

Rádi bychom naši výzkumnou studii přiblížili i širší veřejnosti. K tomuto účelu bychom zvolili recenzovaný internetový časopis E-psychologie (Elektronický časopis ČMPS),

který je určený všem zájemcům o psychologii. Zde bychom publikovali výzkumnou studii. A následně bychom zvolili i více populární časopis *Psychologie Dnes*. Do tohoto periodika bychom studii upravili do podoby časopiseckého článku, kde bychom zohlednili, že jej budou číst i laici.

Pokud by byla příležitost, svou studii bychom nabídli i do programu některých konferencí (např. konference *Sociální procesy a osobnost* či konference pořádané IVMDR). Zde by výzkumná studie byla upravena do konferenční prezentace a následně by mohla být publikována ve sborníku dané konference.

12. Časový plán a rozpočet

Zpracování dat získaných ve studii ELSPAC lze provést v rámci jednoho měsíce. Náročnější na čas bude získání a zpracování dat získaných od srovnávacího vzorku respondentů. Musíme si ponechat čas na oslovení škol, odpověď školních psychologů (případně ředitelů a psychologů pedagogicko-psychologických poraden), domluvu konkrétního termínu, získání souhlasu od rodičů, zpracování dat, zpětnou vazbu, výběr typických jedinců, kvalitativní část výzkumu zahrnující domluvu konkrétního termínu setkání, zpracování dat a zpětnou vazbu. Předpokládáme proto, že realizace této druhé části zabere 6 měsíců, a to i včetně jejího zpracování. Do časového plánu dále zahrnujeme též zaslání výzkumné studie do odborných časopisů a revize článků vzhledem k požadavkům, které budou uvedeny v posudcích daných časopisů (zde záleží na rychlosti komunikace s redakční radou).

Výzkumu se bude účastnit jeden výzkumník – student magisterského oboru psychologie na FSS. Počítáme též se zapojením školních psychologů, případně psychologů pedagogicko-psychologických poraden náhodně vybraných škol (maximálně 20 psychologů), kteří pomohou s administrací vybraných dotazníků. Výzkumník by se též měl účastnit zaškolovacího semináře věnovaného metodě TAT. Metody budou bezplatně zapůjčeny ze zdrojů FSS MU a IVDMR MU. Rozpočet výzkumu odhadujeme na cca 120 000 Kč. Podrobnější rozpis k navrhovanému rozpočtu poskytuje následující tabulka:

Tabulka 1: Navrhovaný rozpočet výzkumné studie

plat výzkumníka (brigádník)	60 000
odměna participujícím školním psychologům (příp. psychologům PPP)	40 000
doprava	12 000
kancelářské potřeby	3 000
zaškolení výzkumníka v TAT	5 000
celkem	cca 120 000 Kč

13. Vybavení

Ke sběru dat budou použity zapůjčené metody: CTK (Coping Tomáše Kohoutka), NEO pětifaktorový osobnostní inventář, Self-Concept Clarity Scale, Rosenbergova škála sebehodnocení, Vídeňský maticový test, Tématický apercepční test. Mají-li metody manuály, budou též použity. Na kvalitativní část bude zapotřebí diktafonu. Data budou zpracována statistickým programem SPSS.

14. Jména hodnotitelů

Tomuto tématu se v České republice věnuje především Prof. PhDr. Marek Blatný, CSc. a na Slovensku RNDr. Zdena Ruiselová, CSc.

15. Literatura

Čermák, I. (2006). Podnětové charakteristiky tabulí Tématicko apercepčního testu. In, I. Čermák, J. Ženatý (eds.), *Rorschach a projektivní metody. Ročenka České společnosti pro Rorschacha a projektivní metody*. Brno: Nakladatelství MSD a Česká společnost pro Rorschacha a projektivní metody, 163 – 189.

DeLongis, A. & Holtzman, S. (2005). Coping in Context: The Role of Stress, Social Support, and Personality in Coping. *Journal of Personality*, 73:6, 1 – 24. Retrieved November 3 , 2009, from ERIC – Education Resources Information Center.

Disman, M. (2006). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Dumont, M. & Provost, M. A. (1999). Resilience in Adolescents: Protective Role of Social Support, Coping Strategies, Self-Esteem, and Social Activities on Experience of Stress and Depression. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 3, 343 – 363.

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál.

Frydenberg, E. (2002). *Adolescent coping: theoretical and research perspectives*. London: Routledge. Retrieved March 6, 2007, from Ebrary Education database.

Kohoutek, T., Mareš, J., Ježek, S. (n.d.). *CTK – popis copingového dotazníku použitého v brněnském psychologickém vyšetření ve studii ELSPAC*. Brno, interní materiál Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

Lacinová, L., Sejrková, E., Pavlíková, E., Michalčáková, R., Širůček, J. (2003). Mezinárodní longitudinální studie ELSPAC (druhá vlna psychologického šetření). *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 38, 1, 40 – 45.

Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.

Lazarus, R. S. (1999). *Stress and Emotions: A New Synthesis*. London: Free Association Books.

Macek, P. (nedatováno). Přednáška předmětu PSY405 Sociálně psychologické teorie.

Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.

Macek, P. & Širůček, J. (2008). Clarity of self. In S. Ježek, L. Lacinová (Eds.), *Fifteen-Year-Olds in Brno. A slice of Longitudinal Self-Reports* (pp. 39 – 45). Brno: Masarykova univerzita.

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

Smith, M., Wethington, E. & Zhan, G. (1996). Self-concept clarity and preferred coping styles. *Journal of Personality*, 64:2, 407 – 434. Retrieved October 27, 2009, from ERIC – Education Resources Information Center.

Suls, J., David, J. P. & Harvey, J. H. (1996). Personality and Coping: Three Generations of Research. *Journal of Personality*, 64:4, 711 – 735. Retrieved November 3, 2009, from ERIC – Education Resources Information Center.

Svoboda, M. a kol. (2001). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.

Širůček, J. (2002). Evropská longitudinální studie těhotenství a dětství. In V. Smékal, P. Macek (Eds.), *Utváření a vývoj osobnosti: Psychologické, sociální a pedagogické aspekty*. Brno: Barrister & Principal.

Mám pocit, že kvalitativní uvažování zde není přítomno. Nemusí to být samo o sobě na škodu (nebát zadání projektu); dobré koreláty zkoumaného jevu se vždycky hodí. Nejsem přesvědčen o přínosu další studie korelující Big5 s copingovými škálami. Získané korelace budou hádám

v pásmu 0,2-0,4, na čemž nelze stavět žádná praktická rozhodnutí a po teoretické stránce to nikoho nepřekvapí ani neobohatí, protože bude vždy hned několik způsobů, jak danou korelaci vysvětlit. Zde je třeba aspirovat na složitější modelky než prosté korelace. Projekt přijímám, ale asi bych do něčeho takového dobrovolně energii neinvestoval.

SJ